

O'ZBEKISTONDA DAVLAT IJTIMOIIY QO'LLAB-QUVVATLASH DASTURLARINING INSTITUTSIONAL TAHLILI VA SAMARADORLIGINI KOMPLEKS BAHOLASH

Murodova Komila Madiyor qizi,

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Mehnat iqtisodiyoti kafedrasida mustaqil tadqiqotchisi.

kmurodova467@gmail.com

+9988 977 02 22

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v19iB.1834>

MAQOLA HAQIDA/О СТАТЬЕ

Qabul qilindi: 2-oktabr 2026-yil

Tasdiqlandi: 5-oktabr 2026-yil

Jurnal soni: 19-B

Maqola raqami: 8

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, institutsional tahlil, davlat dasturlari, samaradorlik, maqsadli yordam, O'zbekiston, ijtimoiy himoya

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Maqolada O'zbekistonda davlat ijtimoiy qo'llab-quvvatlash dasturlarining institutsional asoslari tahlil qilinadi va ularning samaradorligini kompleks baholash masalasi ko'rib chiqiladi. Tadqiqot nazariy-tahliliy yondashuv asosida olib borilgan. Yangi institutsional iqtisodiyot maktabi vakillari D. North va E. Ostromning qarashlari, shuningdek xalqaro tashkilotlarning ijtimoiy himoya tizimlarini baholash mezonlariga tayanilgan. Tahlil natijasida maqsadli yondashuvning joriy etilishi, huquqiy asoslarning mustahkamlanishi kabi ijobiy o'zgarishlar bilan bir qatorda boshqaruvdagi vakolatlar noaniqligi, maqsadli guruhni aniqlashdagi subyektiv omillar va monitoring tizimining zaifligi kabi muammolar aniqlangan. Maqolada dasturlarning samaradorligini oshirish uchun institutsional asoslarni takomillashtirish zarurligi asoslab berilgan. Tadqiqot samaradorlikni qamrov, manzillilik, yordamning yetarliligi, moliyaviy barqarorlik va idoralararo muvofiqlik mezonlari orqali izohlaydi. Mahalliy va xalqaro adabiyotlar qiyosi ijtimoiy himoyani faqat nafaqa taqsimoti bilan cheklamasdan, xizmatlar sifati hamda ularning aholi ehtiyojlariga mosligini baholash zarurligini ko'rsatadi. Amaliy jihatdan ish institutsional tahlil uchun o'zaro bog'liq mezonlar majmuasini taklif etadi. Xulosalar birlamchi statistik hisob-kitoblarga emas, ilmiy adabiyotlar va siyosiy hujjatlar tahliliga asoslangan. Natijalarni amaliyotga tatbiq etish dasturlarni loyihalash va monitoring ko'rsatkichlarini takomillashtirishga xizmat qilishi mumkin.

ABOUT THE PAPER

Accepted: 2 October 2026

Approved: 5 October 2026

Volume: 19-B

Paper number: 8

KEYWORDS

social support, institutional analysis, state programs, effectiveness, targeted assistance, Uzbekistan, social protection

ANNOTATION

The article analyzes the institutional foundations of state social support programs in Uzbekistan and examines the issues of comprehensively assessing their effectiveness. The research is conducted using a theoretical-analytical approach. It relies on the views of representatives of the new institutional economics school, D. North and E. Ostrom, as well as the criteria for evaluating social protection systems developed by international organizations. The analysis reveals both positive changes, such as the introduction of a targeted approach and the strengthening of the legal framework, and existing problems, including the ambiguity of powers in governance, subjective factors in identifying the target group, and the weakness of the monitoring system. The article substantiates the need to improve institutional foundations in order to increase the effectiveness of the programs. The study interprets effectiveness through coverage, targeting accuracy, benefit adequacy, fiscal sustainability, and inter-agency coordination. A comparison of domestic and international scholarship indicates that assessment should include service quality and responsiveness to population needs alongside cash-transfer delivery. The practical contribution is a consolidated set of criteria for institutional review. The findings are not original statistical estimates; they synthesize scholarly research and policy documents.

Kirish

Ijtimoiy himoya tizimi har qanday davlatning barqarorligi va adolatlari rivojlanishining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, aholining kam ta'minlangan qatlamlarini qo'llab-quvvatlash, qashshoqlikni kamaytirish va ijtimoiy tenglikni ta'minlash masalalari bugungi kunda nafaqat iqtisodiy, balki siyosiy ahamiyat kasb etmoqda. Davlat tomonidan amalga oshirilayotgan ijtimoiy dasturlarning samaradorligi esa, birinchi navbatda, ularning institutsional asoslari qanchalik mustahkam va tizimli ekanligiga bog'liq.

2017-yildan so'ng O'zbekistonda ijtimoiy himoyaga doir dasturlarni manzilliroq tashkil etish, nafaqalarni tayinlashda ma'lumotlarni markazlashtirish va mahalla darajasidagi ehtiyojni baholashni elektron tizimlar bilan bog'lash yo'nalishida qadamlar qo'yildi. CODI hisobotida "Ijtimoiy himoya yagona reyestri"ning Sirdaryo viloyatidagi pilot bosqichi va keyingi kengaytirish rejasini qayd etilgan; bu holatni butun mamlakat bo'yicha yakunlangan natija sifatida talqin qilib bo'lmaydi [7, 12–16, 94–96]. Mahalliy ilmiy tahlilda ham tizimning institutsional shakllanishi va huquqiy asoslari muhim omil sifatida ko'rsatiladi [3, 302–310].

Dasturlar sonining ko'payishi ularni idoralararo muvofiqlashtirish, maqsadli guruhni aniq belgilash va natijadorlikni o'lchash masalalarini ham dolzarb qiladi. CODI hisoboti vakolatlar taqsimoti, ma'lumotlar almashinuvi va monitoringdagi muammolarni tizim darajasida qayd etadi [7, 28–32, 42–43]. Shuningdek, yordamning ehtiyojmand oilalarga yetib borishi hamda kambag'allikni kamaytirishga ta'sirini aniqlash uchun qamrov va natijalarni muntazam baholash mexanizmi zarur [5, 17-bet; 8, 59–63].

Xorijiy tajribada davlat ijtimoiy dasturlarini baholashda huquqiy asoslar, boshqaruv, moliyalashtirish, qamrov va monitoringni yagona tizimda ko'rib chiqish muhim sanaladi. OECD baholash mezonlariga ehtiyoj, qamrov, samaradorlik, barqarorlik va muvofiqlikni kiritadi; O'zbekiston bo'yicha CODI hisoboti esa vakolatlar va idoralararo bog'liqlikni alohida tahlil qiladi [5, 17-bet; 7, 28–32]. Ushbu maqolada shu sababli dasturlar alohida nafaqa turlari sifatida emas, balki institutsional muhit va ijro zanjiri bilan birgalikda o'rganiladi.

Adabiyotlar tahlili

Institutsional yondashuvda ijtimoiy qo'llab-quvvatlash dasturi faqat ajratilgan mablag' yoki to'lov miqdori bilan izohlanmaydi; unga asos bo'ladigan rasmiy qoidalar, norasmiy me'yorlar, vakolatlar taqsimoti va ijro jarayoni ham natijaga ta'sir qiladi. D. North institutlarni "jamiyatdagi o'yin qoidalari" sifatida ta'riflaydi va ular insonlarning hamkorlikni tartibga solib, ishtirokchilar uchun rag'batlarni shakllantirishini ko'rsatadi [4, 3-bet]. Bu qarash dasturlarni huquqiy me'yorlar, boshqaruv tuzilmasi hamda xizmatdan foydalanish jarayonlarining o'zaro bog'langan tizimi sifatida o'rganishga asos beradi. Shuning uchun samaradorlikni yordam oluvchilar soni bilangina emas, kimga, qanday mezon asosida va qaysi idora orqali yordam ko'rsatilishi bilan ham baholash lozim.

E. Ostromning institutsional tahlil va rivojlanish (IAD) doirasi qoidalar, ishtirokchilar, harakat maydoni va hamjamiyat xususiyatlarini birgalikda tekshiradi. Olim institutlarni "takroriy va tartibli o'zaro munosabatlarni tashkil etishda odamlar foydalanadigan ko'rsatmalar" deb tavsiflaydi [6, 3-bet]. IAD yondashuvi ijtimoiy dasturda markaziy darajadagi siyosat bilan mahalla yoki mahalliy ijro darajasidagi amaliyotni

bog'lab o'rganishga yordam beradi [6, 3–31]. Bu jihat ayniqsa muhim, chunki mahalliy ehtiyoj haqidagi ma'lumotlar amaliy qarorlar bilan bog'lanmasa, manzilli yordamning qoidalari va natijalari o'rtasida uzilish yuzaga kelishi mumkin.

Ijtimoiy xavfsizlik tarmoqlarini loyihalashga bag'ishlangan Grosh va hammualliflarning tadqiqotida muvofiqlik mezonlari, ariza va ro'yxatga olish tartibi, nafaqa miqdori, yetkazib berish kanali hamda monitoring bir-biriga bog'liq dizayn elementlari sifatida ko'riladi. Mualliflar yordamning himoya va rivojlantirish vazifalari bajarilishi uchun dastur ehtiyojmandlarga o'z vaqtida yetishi, qoidalari tushunarli bo'lishi va moliyalashtirilishi yetarli darajada moslashuvchan bo'lishi kerakligini tahlil qiladi [2, 25–28, 85–95, 127–140, 181]. Bu yondashuv faqat benefitsiarlar ro'yxatini tekshirish bilan cheklanmay, yordamning miqdori va amaliy yetkazilishini ham baholash zarurligini ko'rsatadi.

Jahon bankining ijtimoiy xavfsizlik tarmoqlari bo'yicha 2018-yilgi global sharhi samaradorlikni qamrov, benefitsiarlar tarkibi, transfer miqdori va kambag'allik hamda tengsizlikka ta'sir ko'rsatkichlari orqali ko'rib chiqadi. Unda qamrov va nafaqa miqdori birgalikda natijaga ta'sir qilishi qayd etilgan [8, 31–63]. OECDning tizimli baholash vositasi esa ehtiyoj, qamrov, samaradorlik, barqarorlik va muvofiqlikni alohida, ammo o'zaro bog'liq besh o'lchov sifatida belgilaydi [5, 17-bet]. Mazkur adabiyotlar natijani faqat ajratilgan mablag' yoki oluvchilar soni bilan o'lchash yetarli emasligini, sifat, qamrov va idoralararo uyg'unlikni ham hisobga olish zarurligini asoslaydi.

Devereux va Sabates-Wheeler ijtimoiy himoyani faqat daromad yo'qotishidan saqlovchi "xavfsizlik tarmog'i" bilan tenglashtirmaydi; ular ijtimoiy tenglik, huquqlar va zaif guruhlarining ijtimoiy ishtirokini ham tahlil doirasiga kiritadi [1, 3–9]. Bu nazariy qarash naqd yordam bilan bir qatorda xizmatlar sifati, ijtimoiy chetlanish va yordam oluvchilarning sha'ni hamda imkoniyatlarini ham baholashga undaydi. Demak, dasturlar samaradorligi moddiy transfer bilan birga uning ijtimoiy oqibatlarini qamrab olishi kerak.

O'zbekiston bo'yicha mahalliy ilmiy adabiyotda Khusanova ehtiyojmand qatamlarni himoya qilish tizimining institutsionallasuvi, ijtimoiy-madaniy omillari va normativ asoslarini tahlil qiladi [3, 302–310]. ILO, UNICEF va Jahon banki tayyorlagan CODI hisoboti esa milliy tizimning dasturlari, boshqaruv darajalari, mahalla roli va natijalarni baholash mexanizmlarini mamlakat kesimida ko'rib chiqadi. Hisobotning dala ishlari 2018–2019-yillarda o'tkazilgan bo'lib, unda vakolatlarning turli idoralar bo'ylab tarqalishi, gorizontal muvofiqlashtirish va monitoringni kuchaytirish ehtiyoji qayd etiladi [7, 28–32, 42–43]. Ushbu manba O'zbekiston bo'yicha bevosita institutsional diagnostika sifatida ahamiyatlidir.

Ko'rib chiqilgan ishlar uch yo'nalishda jamlanadi: institutlar va qoidalar nazariyasi, ijtimoiy dasturlar samaradorligini o'lchash mezonlari hamda O'zbekiston tizimining tavsifiy diagnostikasi. Biroq ularni bir xil tahlil matritsasida bog'lab, mahalliy ijro, manzillilik, moliyaviy yetarlilik va monitoringni o'zaro ta'sir qiluvchi bo'g'inlar sifatida talqin qilish ehtiyoji saqlanmoqda. Ushbu maqola mazkur yondashuvlarni bitta sifat tahlili doirasida birlashtiradi. Shu bilan birga, manbalar davri va ikkilamchi ma'lumotlardan foydalanilganligi sababli xulosalar bugungi kundagi dasturlar samaradorligining statistik bahosi sifatida talqin qilinmaydi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot sifat tahliliga tayangan nazariy-tahliliy va chog'ishtirma hujjat tahlili sifatida olib borildi. Manbalar uch mezon bo'yicha tanlandi: institutsional yondashuvni yoritishi, ijtimoiy dasturlar samaradorligini baholash mezonlarini berishi va O'zbekiston tajribasiga bevosita tegishli bo'lishi. Tahlil doirasiga North, Ostrom, Devereux va Sabates-Wheeler, Grosh va hammualliflar, OECD, Jahon banki, Khusanova hamda ILO–UNICEF–Jahon bankining CODI hisoboti kiritildi [1, 3–9; 2, 85–95; 3, 302–310; 5, 17-bet; 7, 28–43; 8, 31–63]. CODI hisobotining O'zbekiston bo'yicha dala ma'lumotlari 2018-yil oktabridan 2019-yil avgustigacha yig'ilgan; shu sabab uning kuzatuvlari aynan shu baholash davri doirasida talqin qilindi. Birlamchi so'rov yoki ekonometrik hisob-kitob o'tkazilmadi; xulosalar ochiq ilmiy nashrlar va institutsional hisobotlarni qiyosiy o'zgarish orqali shakllantirildi.

Tadqiqotning nazariy asosi sifatida yangi institutsional iqtisodiyot yondashuvi olindi. Northning institutsional qarashlari qoidalar va tashkilotlarni farqlash, rasmiy me'yorlar hamda norasmiy amaliyotlarning o'zaro ta'sirini hisobga olish imkonini beradi. Shu asosda ijtimoiy dasturlarning huquqiy vakolatlari, boshqaruv bo'g'inlari va muvofiqlashtirish mexanizmlari tahlil qilindi [4, 3–6].

E. Ostromning Institutional Analysis and Development (IAD) yondashuvi tahlilni qoidalar, ishtirokchilar, harakat maydoni va

hamjamiyat sharoitlari o'rtasidagi aloqalarga qaratadi. Ushbu maqolada yondashuv markaziy siyosat bilan mahalla va mahalliy ijro darajalaridagi amaliyotni birgalikda ko'rib chiqish uchun qo'llanildi [6, 3–31]. Bu tahlil mahalliy ehtiyoj haqidagi ma'lumotlar qaror va moliyalashtirishga qay tarzda uzatilishini ham tekshiradi.

Samaradorlik besh o'zaro bog'liq yo'nalish bo'yicha tahlil qilindi: dasturlar qamrovi va manzilliligi, yordam miqdorining ehtiyojga mosligi, moliyalashtirishning barqarorligi, boshqaruvdagi muvofiqlik hamda natijalarni monitoring qilish. Jahon banki qamrov, transfer miqdori va nafaqa oluvchilar tarkibining kambag'allik hamda tengsizlikka ta'sirini birgalikda baholash zarurligini ko'rsatadi [8, 59–63]. Grosh va hammualliflar esa ro'yxatga olish, muvofiqlik mezonlari, yordamni yetkazish va monitoringni dastur dizaynining uzviy qismlari sifatida ko'rib chiqadi [2, 85–95, 127–140].

Tadqiqotda tahlil qilinadigan asosiy yo'nalishlar quyidagilardan iborat:

- Dasturlarning huquqiy-institutsional asoslari;
- Boshqaruv tuzilmasi va vakolatlar taqsimoti;
- Maqsadli guruhni aniqlash va yordamni yetkazish mexanizmlari;
- Moliyalashtirish tizimi;
- Monitoring va baholash mexanizmlarining mavjudligi.

Shu yondashuv asosida O'zbekistondagi davlat ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimi hujjatlarda qayd etilgan boshqaruv, qamrov, maqsadli yo'naltirish, moliyalashtirish va monitoring jihatlarini bo'yicha tahlil qilindi. Har bir mezon uchun xalqaro baholash doiralari mamlakatga oid hisobot va mahalliy ilmiy maqoladagi kuzatuvlar bilan qiyoslandi [3, 302–310; 5, 17-bet; 7, 28–43].

Natijalar

Hujjatlar va ilmiy adabiyotlarni qiyosiy tahlil qilish ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimida uchta institutsional yo'nalish ajralib turishini ko'rsatdi: manzilli yordamni belgilash, mahalliy darajada ehtiyojni baholash va turli dasturlar haqidagi ma'lumotlarni muvofiqlashtirish. O'zbekiston bo'yicha CODI hisobotida ijtimoiy himoya dasturlari nafaqalar, mehnat bozori choralari va ijtimoiy xizmatlarni qamrab olishi, ularni yaxlit tizim sifatida bog'lash zarurligi qayd etilgan [7, 45–71]. Mahalliy tadqiqot ham tizimning shakllanishida institutsional va huquqiy omillar muhimligini ko'rsatadi [3, 302–310].

CODI baholash davrida (2018–2019) ijtimoiy himoya bo'yicha turli idoralarning o'z vakolatlari bo'lgan, biroq dasturlarni bir tizim sifatida bog'laydigan umumiy muvofiqlashtirish va gorizontal aloqa yetarli darajada shakllanmagan. Hisobotda strategik yo'nalish, vakolatlar taqsimoti hamda idoralararo integratsiya masalalari asosiy institutsional muammolar sifatida ko'rsatilgan [7, 27–32, 42–43]. Khusanovanning mahalliy tadqiqotida ham institutsional asoslar, huquqiy muhit va hamkorlik ahamiyati ko'rib chiqilgan [3, 302–310].

Maqsadli guruhni aniqlash bo'yicha hujjat tahlili muhim vaqt chegarasini ochib berdi: CODI hisobotida yagona ijtimoiy himoya reyestri butun mamlakatda to'liq ishlayotgan tizim sifatida emas, Sirdaryo viloyatidagi pilot loyiha sifatida qayd etilgan. Hisobot mahalla orqali ehtiyojni baholashning mahalliy bilimga tayangan afzalligini tan oladi, ayni vaqtda malakali mutaxassislar, resurslar va ma'lumot uzatish zanjiridagi cheklavlar tufayli munosib oilalarni qamrab olmaslik xavfini ko'rsatadi [7, 94–96]. Shuning uchun manzillilikni faqat ro'yxat mavjudligi bilan emas, qamrovdagi xatolar va shikoyatlarni ko'rib chiqish tartibi bilan ham baholash lozim.

Moliyalashtirish bo'yicha natija mablag'larning umumiy hajmini tilga olish bilan cheklanmasligi kerak. CODI hisobotida yordam dasturlarining budjetlari, qamrovi va muvofiqligini birgalikda ko'rib chiqish zarurligi, ayrim joylarda esa mavjud mablag' va tartiblar ehtiyojmand oilalarni qamrab olishga to'sqinlik qilishi qayd etilgan [7, 32–42, 94–95]. Jahon bankining qiyosiy tahlili ham transfer miqdori va qamrov darajasi o'zaro ta'sir qilishini ko'rsatadi; shu sabab ajratilgan mablag'ni natija ko'rsatkichlari bilan bog'lash muhim [8, 59–63].

Monitoring va baholash tizimi hujjatlarda alohida zaif bo'g'in sifatida namoyon bo'ladi. CODI baholash davrida nazorat ko'proq moliyaviy audit va rasmiy hujjatlarni tekshirishga qaratilgan, dasturlarning foydalanuvchilarga ta'sirini o'lchaydigan tizimli yondashuv va mustaqil baholashlar yetishmagani qayd etilgan [7, 42–43, 94–96]. Bu kuzatuvlar dastur bajarilganini qayd etish bilan uning kambag'allik, tenglik yoki xizmatlardan foydalanishga ta'sirini o'lchashni farqlash zarurligini ko'rsatadi.

Manbalar tahlilidan olingan natijalar quyidagi mezonlar matritsasida umumlashtirildi. Jadval sonli indeks yoki yangi empirik hisob-kitob emas; u foydalanilgan xalqaro baholash doiralari va O'zbekiston bo'yicha hujjatlarda qayd etilgan kuzatuvlarni bir tizimga keltiradi.

Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash dasturlarini kompleks baholash mezonlari

Baholash mezonlari	Tekshirish savoli va ko'rsatkichi	Hujjatlar tahlilidan kuzatilgan holat
Institutsional muvofiqlik	Vakolatlar, idoralararo ma'lumot almashinuvi va umumiy strategiya mavjudmi?	CODI baholashida dasturlar bo'yicha mas'uliyat turli idoralarga taqsimlangani va gorizontal bog'liqlikni kuchaytirish zarurligi qayd etilgan [7, 28–32].
Qamrov va manzillilik	Kimlar yordamga haqli, ular amalda qamrab olinadimi; istisno xatari qay darajada?	Mahalla orqali ehtiyojni baholash tajribasi bilan birga resurs va axborot cheklavlari sabab haqli oilalarning chetda qolish xavfi ko'rsatilgan [7, 94–96].
Yordamning yetarliligi	Transfer miqdori ehtiyojga mosmi va kambag'allikni kamaytirishga ta'siri o'lchanadimi?	Xalqaro taqqoslash qamrov, transfer miqdori va benefitsiarlar tarkibini birgalikda baholash zarurligini ko'rsatadi [8, 59–63].
Moliyalashtirish barqarorligi	Mablag' taqsimoti maqsad va kutilgan natijalar bilan bog'langanmi?	Budjet va qamrov ko'rsatkichlarini alohida emas, dasturlarning yetarliligi hamda moliyaviy barqarorligi bilan bog'lash lozim [5, 17-bet; 7, 32–42].
Monitoring va ta'sirni baholash	Hisobotlar faqat sarfni tekshiradimi yoki benefitsiar natijalarini ham o'lchaydimi?	CODI davrida moliyaviy nazorat kuchliroq bo'lib, tizimli monitoring va ta'sir baholashni rivojlantirish ehtiyoji qayd etilgan [7, 42–43, 94–96].

Manba: muallif tomonidan [5, 17-bet; 7, 28–43, 94–96; 8, 59–63] asosida tuzildi.

Muhokama

Tahlil natijalari O'zbekistonda davlat ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimining murakkab va o'tish davridagi holatini ochib beradi. Bir tomondan, so'nggi yillardagi islohotlar tizimni ancha maqsadli va tizimli holatga keltirishga xizmat qilgan. Ikkinchi tomondan, institutsional jihatdan hali hal etilmagan masalalar saqlanib qolmoqda. Aynan shu ikki tomonlama holat muhokama qilinishi lozim [3, 302–310; 7, 12–16].

Avvalo, maqsadli yondashuvni baholashda ro'yxatga olish va muvofiqlik mezonlari bilan birga yordamning yetarliligi, yetkazish tezligi va qamrovdagi xatolar ham ko'rilishi kerak. Grosh va hammualliflar targeting hamda benefitsiarlarni ro'yxatga olish tartiblarini dastur samaradorligining asosiy qismlari sifatida tahlil qiladi [2, 85–123]. Jahon banki ma'lumotlarida esa qamrov va transfer miqdori o'zaro uyg'unlashgandagina kambag'allik hamda tengsizlikni kamaytirish natijalari yuqoriroq bo'lishi qayd etiladi [8, 59–63].

Biroq maqsadli yondashuvning o'zi yetarli emas. Kirish mezonlari tushunarli bo'lmasa, ariza topshirish jarayoni murakkab yoki resurslar qat'iy cheklangan bo'lsa, ehtiyojmand oila ro'yxatga kirmay qolishi mumkin. O'zbekiston bo'yicha CODI hisobotida mahalladagi ehtiyojni aniqlash, ajratilgan budjet va markaziy qarorlarga ma'lumot uzatish o'rtasidagi uzilishlar qamrab olinmay qolish xavfini kuchaytirishi mumkinligi ko'rsatilgan [7, 94–96]. Shu sabab shaffof mezonlar, rad etilgan murojaatlarni qayta ko'rib chiqish va ma'lumotlarni muntazam yangilash tartibi muhim hisoblanadi [2, 85–113].

Boshqaruv tuzilmasida markaziy siyosat, moliyalashtirish va mahalliy ehtiyojni aniqlash vazifalari aniq tutashishi kerak. North institutlardagi qoidalar rag'bat va hamkorlikni shakllantirishini asoslaydi [4, 3–6]; Ostrom esa turli darajadagi harakat maydonlarini va ularning qoidalarni birgalikda tahlil qilish zarurligini ko'rsatadi [6, 3–31]. CODI hisoboti ushbu nazariy mulohazalarni O'zbekiston sharoitida amaliy qiladi: 2018–2019-yillardagi baholashda turli tashkilotlarning vertikal tuzilmalari mavjud bo'lsa-da, dasturlar orasidagi gorizontal muvofiqlashtirishni kuchaytirish zarurati qayd etilgan [7, 28–32].

Monitoring va baholash tizimining sifati alohida e'tiborga loyiq. Xarajatlar va hujjatlar bo'yicha hisobot dastur mablag'i sarflanganini ko'rsatadi, lekin oluvchilarning farovonligi, qamrovdagi tenglik yoki xizmat sifati o'zgarganini o'z-o'zidan isbotlamaydi. Grosh va hammualliflar monitoring hamda baholashni dastur dizayni va ijrosini yaxshilash vositasi sifatida ko'radi [2, 181-bet]. CODI baholashida ham foydalanuvchilarga ta'sirni o'lchash va yaxlit monitoring doirasini yaratish ehtiyoji qayd etilgan [7, 42–43, 94–96].

Tadqiqotning cheklovi shundaki, O'zbekiston bo'yicha institutsional diagnostikaning asosiy qismi 2018–2019-yillardagi dala ma'lumotlariga tayangan CODI hisobotidan olingan, mahalliy ilmiy manba esa 2021-yilda nashr etilgan [3, 302–310; 7, 14-bet]. Shu bois maqoladagi kuzatuvlar keyingi davrdagi dasturlarning joriy holati yoki ta'sirini o'lchamaydi. Kelgusi tadqiqotlarda yangilangan ma'muriy ma'lumotlar, mahalla darajasidagi keys-tahlil, benefitsiarlar bilan so'rov va mustaqil ta'sir baholashni qo'llash xulosalarni tekshirish imkonini beradi.

Amaliy baholashda mezonlar ketma-ketligi ham muhim: avval huquqiy vakolat va mas'ul ijrochilar aniqlanadi, keyin qamrov hamda muvofiqlik ma'lumotlari tekshiriladi, undan so'ng yordam miqdori, xarajat va natija o'rtasidagi aloqa baholanadi. Bunday tartib "dastur bor" yoki "mablag' sarflandi" degan ma'muriy belgilarni haqiqiy natija bilan adashtirmaslikka yordam beradi. OECDning besh o'lchovi bu aloqani tizim darajasida ko'rishga, Jahon bankining qamrov va transfer ko'rsatkichlari esa benefitsiar darajasidagi natijani sharhlashga xizmat qiladi [5, 17-bet; 8, 59–63]. Ijtimoiy xizmatlar va naqd yordamni uzviy bog'lash ham muhim: daromad yordami darhol ehtiyojni yumshatishi mumkin, xizmatlar esa uzoq muddatli chetlanish va ehtiyojlarni kamaytirishga qaratiladi [1, 8–14; 7, 64–71].

Xulosa

O'zbekistonda davlat ijtimoiy qo'llab-quvvatlash dasturlarining institutsional tahlili shuni ko'rsatadiki, so'nggi yillardagi islohotlar tizimini sezilarli darajada yangilagan. Maqsadli yondashuvning joriy etilishi, maxsus ro'yxatlarning yaratilishi va raqamlashtirish jarayonining boshlanishi muhim yutuqlar hisoblanadi. Bu o'zgarishlar ijtimoiy yordamni avvalgidan aniqroq va tizimliroq amalga oshirish imkonini bergan.

Shu bilan birga, tahlil natijalari bir qator institutsional muammolar saqlanib qolayotganini ham ochib berdi. Boshqaruv tuzilmasidagi vakolatlarining to'liq aniq taqsimlanmaganligi, maqsadli guruhni aniqlash mexanizmlaridagi subyektiv omillarning kuchliligi, monitoring va ta'sirni baholash tizimining zaifligi dasturlarning samaradorligini oshirishga to'sqinlik qilmoqda. Aynan shu jihatlar tizimning keyingi rivojlanishidagi asosiy yo'nalishlar sifatida belgilanadi.

Ijtimoiy himoya dasturlarining haqiqiy samaradorligi nafaqat ajratilgan mablag' miqdori yoki yordam oluvchilar soni bilan, balki institutlarning qanchalik aniq, shaffof va muvofiqlashtirilgan holda ishlashi bilan belgilanadi. Agar huquqiy asoslar, boshqaruv mexanizmlari, maqsadli yo'naltirish va baholash tizimi bir-biri bilan uyg'un ishlasa, dasturlarning aholi turmush darajasiga ta'siri sezilarli darajada oshadi.

Ushbu tadqiqot nazariy-tahliliy xarakterda olib borilgani bois, unda empirik ma'lumotlar asosida aniq miqdoriy xulosalar berilmagan. Bu ma'lum darajada cheklov hisoblanadi. Kelgusida mahalliy darajadagi chuqur tadqiqotlar, ta'sir baholashi va ekspert tahlillari o'tkazilsa, mavzu yanada to'liq ochilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimini yanada samarali qilish uchun institutsional asoslarni mustahkamlash, maqsadli mexanizmlarni takomillashtirish va natijalarni doimiy baholash lozim. Amaliy jihatdan, birinchi navbatda, har bir dastur bo'yicha markaziy va mahalliy idoralarning vazifalarini ochiq belgilash; ikkinchidan, murojaatni baholash mezonlari va rad javobini qayta ko'rib chiqish tartibini tushunarli qilish; uchinchidan, qamrov, yordam miqdori, yetkazish muddati va natijalarni yagona monitoring tizimida kuzatish tavsiya etiladi. Ta'sir baholashini kichik pilotlardan boshlab, natijaga qarab kengaytirish xarajatlar va foydani taqqoslash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Devereux, S., & Sabates-Wheeler, R. (2004). Transformative social protection (IDS Working Paper No. 232). Institute of Development Studies.
<https://www.ids.ac.uk/download.php?file=files%2Fdmfile%2FWp232.pdf>
2. Grosh, M., del Ninno, C., Tesliuc, E., & Ouerghi, A. (2008). For protection and promotion: The design and implementation of effective safety nets. World Bank.
3. Khusanova, X. (2021). Institutional bases of social protection of the relevant strata. *Society and Innovations*, 2(2), 302–310. <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss2-pp302-310>
4. North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge University Press.

5. OECD. (2018). *Social protection system review: A toolkit*. <https://doi.org/10.1787/9789264310070-en>
6. Ostrom, E. (2005). *Understanding institutional diversity*. Princeton University Press.
7. Papa, J., Hamdamov, H., Sukhova, A., Novikova, M., Yusupov, K., & Aliev, U. (2020). An assessment of the social protection system in Uzbekistan based on the Core Diagnostic Instrument (CODI): A joint report by ILO, UNICEF, and the World Bank. International Labour Organization. <https://www.ilo.org/publications/assessment-social-protection-system-uzbekistan-based-core-diagnostic>
8. World Bank. (2018). *The state of social safety nets 2018*. <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1254-5>